

Edmundas Adomonis

EMPIRIŠKAI PAGRĮSTŲ ŽINIŲ ATRIBOJIMO SVARBA

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas
Mokslų filosofijos ir istorijos skyrius
Saltoniškių g. 58
LT-08105 Vilnius
El. paštas mokslofil@gmail.com*

Šiam straipsniui keliami kuklūs uždaviniai: atkreipsime dėmesį, kad turime empiriškai pagrįstų žinių, kurių aiškūs atvejai turėtų būti išeities taškas kiekvienam, kas tik stengiasi apmąstyti žmogiškąjį pažinimą (kad ir koks apmąstymo galutinis taškas būtų). Taip pat trumpai apgalvosime, prie ko galėtų vesti reliatyvistinio diskurso bandymai ant to pačio episteminio pagrindo suversti viską pradedant empiriniu mokslu ir baigiant prietarais bei pseudomokslinėmis spekuliacijomis. Skaitytojams, esantiems arčiau mokslų, gali pasirodyti, kad kai kurios mano mintys yra trivios. Bet, manau, kai kurios trivios mintys apie pažinimą prašyte prašosi būti išsakytos, ypač turint omeny, kad humanitariniame įkarštyje jos dažnai prarandamos.

Bet prieš tęsdami pažvelkime į tai iš platesnės perspektyvos: atrodo, kad perskyrų neigimas tapo filosofų profesine liga. Girdime, kad analitinio/sintetinio, mokslo/pseudomokslo, fakto/vertybės, fakto/konvencijos distinkcijos niekam tikusios, kad visi esame vienodai ideologizuoti (o gal visi vienodai neideologizuoti), visi vienodai kultūriškai šališki ir t. t. Pažymėsiu, kad ideologizuotiems mąstytojams tai puiki strategija – iš tikrųjų, paskelbus visus vienodai ideologizuotais, nebereikia teisintis dėl savo ideologizuotumo ar kul-

tūrinio šališkumo. Be to, tai puikus arogantiško snobizmo pavyzdys, vertas Thackeray'aus plunksnos: tokio požiūrio skleidėjas iškyla virš likusios pilkosios masės į *sub specie aeternitatis* aukštumas, kur jis/ji gali transgresuoti perskyras išvengdamas pilkajai masei gresiančio šališkumo pavojaus. Tokiais atvejais dažniausiai eksploatuojami neaiškūs distinkcijų atvejai; tuo tarpu derėtų visų pirma pastebėti aiškius atvejus ir suvokti, kad jų netenkame, kai atsisakome perskyrų, ir šitaip patenkame į episteminę makalynę. Nereikia didelės išminties ir gilių studijų, kad pastebėtume bent štai ką: kokia bebūtų bendra padėtis dėl šališkumo ar konvencionalumo, visiškai aišku, kad galima būti mažiau ar daugiau šališku, kad vieni dalykai yra visiškai sutartiniai, o kitose konvenciniai elementai yra minimalūs arba jų iš viso nėra ir pan.

Šia kryptimi toliau nesigilinsiu, nes apie kiekvieną distinkciją reikėtų kalbėti atskirai – tuo būtų nutolta nuo pagrindinės straipsnio temos. Betgi pritarčiau Grice'ui ir Strawsonui, kurie kritikuodami garsųjį Quine'o opusą straipsnyje „Ginant dogmą“ suformulavo tokį apibendrinimą: „Bendrai kalbant, atrodo, kad filosofai yra linkę daryti per mažai distinkcijų negu per daug. Kaip tik greičiau jų asimiliacijos, o ne distinkcijos, linkę būti niekam tikusiomis“.¹

Transgresuojant perskyras, pasimetė ir empirinio pagrįstumo idėja kartu su mokslinio objektyvumo (ar bešališkumo), mokslo universalumo idėjomis. Atsiranda tokių mąstytojų, kuriuos Alanas Chalmersas pavadino „the levelers“ – „lygintojais“², t. y. tie, kurie įvairiausiais būdais stengiasi sumenkinti empirinio mokslo pasiekimus teikiant žinias, kitaip tariant, pažinimo aspektu empirinį mokslą sulygina ar net pažemina kitų kultūrinių reiškinių atžvilgiu. Tokių pavyzdžių yra pilna tuose laukuose, kurie vadinasi „postmoderni filosofija“, „kultūros studijos“, „mokslo studijos (*Science Studies*)“ ir t. t.³: štai Richard Rorty į mokslą sako žiūrįs „kaip į vieną iš literatūros žanrų arba, atvirksčiai tariant, į literatūrą ir menus – kaip į tyrinėjimus, turinčius tą patį pagrindą kaip ir moksliniai tyrinėjimai“⁴; arba feminizmo teoretikė Sandra Harding, teigianti, kad „mokslas yra politika tik kitomis priemonėmis“⁵; ar Paulas Feyerabendas, kurio raštuose šalia paradigminių empirinio mokslo pavyzdžių ne mažiau gar-

¹ Grice, H. P.; Strawson, P. F. 1965. „In Defence of a Dogma“, E. Nagel and R. B. Brandt (eds.). *Meaning and Knowledge*. New York: Harcourt, Brace World, Inc., p. 248. Beje, visiems labai siūlyčiau prieš darant galutinį sprendimą dėl analitinio/sintetinio perskyros panagrinėti šį Grice'o ir Strawsono straipsnį.

² Chalmers, A. F. 1999. *What Is This Thing Called Science?* 3rd ed. Indianapolis/Cambridge: Hackett, p. 172.

³ Apie episteminių reliatyvizmą plačiau žr. Adomonis, E. 1999. „Prieš episteminių reliatyvizmą“, N. Putinaitė (sud.). *Tradicija ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Vilnius: Aidai, p. 11–23.

⁴ Rorty, R. 1982. *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press, p. XLIII.

⁵ Harding, S. 1991. *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Ithaca: Cornell University Press, p. 10.

bingą vietą užima voodoo, burtai, astrologija ir pan.⁶ Tokiame kontekste atsiranda alternatyvaus (grupinio) mokslo projektai, tokie kaip etnomokslas, t. y. vadinamieji „vietiniai žinojimai“ ar net feminizuoto mokslo projektai („*female friendly science*“). Tokiu būdu lengvai ir užtikrintai į vieną krūvą kartu su empirinėmis žiniomis suplakami prietarai, ideologiniai apibendrinimai, pseudomokslinės spekuliacijos bei lokalūs pasakojimai ar lyriniai išgyvenimai.

Dar viena, terminologinė pastaba: minėtose priešpriešose ir politiniuose manifestuose dažniausiai pastebimas terminas „mokslas“. Tuo tarpu šiame straipsnyje esu labiau linkęs tiesiog kalbėti apie „empiriškai pagrįstas žinias“. Kodėl? Nieko fundamentalaus čia nėra: pirma, terminas „mokslas“ dėl savo svarbos yra gerokai eksploatuojamas, kartais net vartojamas tiesiog „sisteminio išdėstymo“ prasme; net anglų kalboje, kur „science“ vartojimas yra griežtesnis, jau randame „*Library Science*“, „*Creation Science*“ ar net „*Mortuary Science*“. Antra, taip sakydamas noriu priminti, kad, be empirinių mokslų, kasdienybėje mes naudojames empiriškai pagrįstomis žiniomis, kurios per daug lokaliaios, kad būtų vadinamos „mokslinėmis“. Kita vertus, reikia pabrėžti, jog minėti terminologiniai dalykai neturėtų užtemdyti to fakto, kad būtent empirinis mokslas yra pagrindinis empirinių žinių teikėjas.

Dabar pereiname prie esmingesnių dalykų: perskyra tarp empiriškai pagrįstų (kultūriškai-vertybiškai neutralių) žinių ir stokojančių empirinio pagrindimo įsitikinimų stovi savo vietoje nepaisant transgresuojančių epistemologinių lygintojų požiūrio. Pastarųjų įsitikinimų aiškūs atvejai – tai prietarai, pseudomokslinės spekuliacijos ir pan.⁷ Kas gi šią perskyrą pastatė? Tai padarė empiriniai tyrinėtojai praktikai: pradėdant kasdieniais įprastiniais tyrinėjimais, kurių vos ne kiekvienas atliekame virtuvėse ar soduose, ir baigiant privačių detektyvų, inžinierių bei empirinių mokslininkų darbu. Visi jie ieško empirinių duomenų (*evidence*), jei reikia, įveda naujus terminus, kelia apibendrinančias hipotezes, jas tikrina, suklydę taisosi ir taip toliau. Aišku, kad epistemologiniu požiūriu svarbiausias yra empirinis mokslas kaip pagrindinis žinių šaltinis, kuris, kaip taikliai pasakė Susan Haack, „praplečia, pagilina ir sustiprina paprastus kasdienes tyrinėjimus“.⁸

⁶ Pavyzdžiui, Feyerabend, P. 1987. *Farewell to Reason*. London and New York: Verso, p. 74–75; Feyerabend, P. 1980. *Against Method*. London: Verso, 1980, p. 306. „Postmodernaus pasaulio“ diskusijose dažnai daromas toks žingsnis kaip neigimas, kad kažkas radikalaus buvo išsakta: ne, sakoma, autorius visai to neturėjo omenyje, čia tik požiūrio karikatūra ir pan. Kalbant bendrai, atsakyčiau, kad paprastai autoriai patys kalti, jei jų miglotai išreikštas požiūris taip lengvai „sukarikatūrinamas“. O Feyerabendo atveju pakankamai daug kartų matome, kai jis epistemologiniu požiūriu gina burtus nuo imperialistinių mokslo užmačių (kuo vėlesni jo raštai, tuo daugiau). Be to, matome jį sakant, jog „jo tikslas yra parodyti, kad reliatyvizmas yra protingas, humaniškas ir labiau palitęs negu paprastai manoma“ (Feyerabend, P. *Farewell to Reason...* p. 13).

⁷ Mus čia labiausiai domina pirmoji perskyros pusė, empiriškai pagrįstos žinios, ir būtent aiškūs atvejai. Šiame straipsnyje nesiimsime svarstyti fundamentalių klausimų dėl galimų spekuliatyvesnių elementų mokslinėse teorijose, koks jų spekuliatyvumo lygis, koks jų empirinio pagrįstumo lygis ir koks jų vaidmuo iš viso.

⁸ Haack, S. 2003. *Defending Science – Within Reason: Between Scientism and Cynicism*. New York: Prometheus Books, p. 98.

Išskiriant empiriškai pagrįstas žinias, pravartu atsiminti, kad, be aiškinamųjų teorinių schemų, moksle dar yra galybė empirinių dėsningumų: pvz., garso greičio ypatumai, cheminių medžiagų termodinaminės savybės, žmonių psichinio vystymosi dėsningumai, gyvųjų organizmų biocheminė (makroskopinė) sandara, inžinieriniai dėsningumai apie lėktuvų elgesį ore ir t. t. Tokių empirinių dėsningumų galima rasti bet kuriame eksperimentinių duomenų žinyne. Mus dominančiu aspektu nesvarbi ir teorinė empirinių dėsningumų integracija, pavyzdžiui, Heikes Kamerlingho-Onnes'o superlaidumo atradimas buvo svarbus žinių pagausėjimas, už kurį (tarp kitų dalykų) pagrįstai 1913 m. paskirta Nobelio premija, nepaisant to, kad teorinio paaiškinimo teko laukti beveik pusšimtį metų. Taigi argumento dėlei ir siekiant pabrėžti visiškai aiškius atvejus, galima būtų apeliuoti vien į kumuliatyvų puikiai pagrįstų eksperimentinių dėsnių kaupimą netgi neskiriant daug dėmesio sudėtingiausiems pažangaus mokslo eksperimentams. (Čia reikia padėkoti naujojo eksperimentalizmo atstovams⁹, kurie primiršusiems priminė, kad eksperimentai gali gyventi nuo teorijos nepriklausomą gyvenimą, nors ir nebūtina sutikti su visais naujųjų eksperimentalistų išpuoliais prieš teoretizmą.) Kalbant apie empirinį pagrįstumą, reikia prisiminti ir tai, kad ne vien mokslininkai tiesiogiai siekia empirinio patvirtinimo: verta dėmesio yra Nancy Cartwright pastaba, kad lazerių veikimo dėsningumus geriausiai patikrina tie, kurie užsiima lazerių gamybos verslu, t. y. kurie leidžia milžiniškus pinigų empiriniams patikrinimams.¹⁰

Bet nebūtina taip kuklintis: yra teorijų, kurios puikiai pagrįstos empiriniais argumentais *beyond any reasonable doubt*. Čia taip pat nebūtina apeliuoti į darbinės priešakinio mokslo teorijas, kurios gali būti dažnai modifikuojamos ir kuriose gali būti nemažai instrumentinio pobūdžio konstruktų. O turiu omenyje ilgą ir griežtą patvirtinimo egzaminą išlaikiusias teorijas tokias kaip atominės medžiagos sandaros teorija, kuri XX a. pradžioje buvo priimta skeptiškiausių mokslininkų. XIX a. pradžioje, kai Daltonas pasiūlė savo teoriją, ši buvo paskendusi anomalijose ir buvo sutikta gana skeptiškai; buvo ilgai dirbama derinant ją su empiriniais dėsningumais, bet skeptikai-instrumentalistai nepasidavė. Tik XX a. pradžioje Perrino eksperimentiniai darbai (daug skirtingų būdų, kaip apskaičiuoti Avogadro skaičiaus reikšmę) pateikė empirinius argumentus, kurie įtikino atsargiausius mokslininkus, pavyzdžiui, Wilhelmą Ostwaldą ir Henri

⁹ Allan Franklin, Ian Hacking, Deborah G. Mayo ir kt.

¹⁰ Cartwright, N. 1983. *How the Laws of Physics Lie*. Oxford: Oxford University Press, p. 3. Dėl to, ar „geriausiai“ patikrina, galima ir nebūti tokiam tikram, bet tai neesminis dalykas. Beje, skaitant pranešimą konferencijoje dėl šios Nancy Cartwright pastabos kilo šioks toks nesupratimas: kai kurie klausytojai, atrodo, suprato taip, kad dabar esą verslininkai tapo pagrindiniu empirinio patvirtinimo šaltiniu. Tikrai to nenorėjau teigti: mokslininkai tiesiog gali pasinaudoti empiriniais duomenimis iš įvairių šaltinių; svarbiausia, kokiais būdais tie duomenys yra gauti; be to, nereikia nustebti, kad yra verslo rūšių, kurios negali išgyventi be mokslo padalinių.

Poincare, kurie taip eksplicitiškai ir teigė, kad dabar yra empiriniai argumentai, kad atomai egzistuoja. Štai Ostwaldas, turėjęs metafizinių prieštaravimų atomistinei teorijai, 1909 m. pripažino: „*Aš įsitikinau, kad neseniai gavome eksperimentinį medžiagos diskretiškos arba grūdėtos prigimties įrodymą*“.¹¹ Arba Poincare, garsėjęs instrumentalistiniu atsargumu, neturėjo didelių problemų tiesmukai pripažinti 1912 m.: „atomai nebėra vien naudinga fikcija... susidariusi padėtis skatina sakyti, kad mes juos matome, kadangi galime juos suskaičiuoti“.¹² Štai tokiais atvejais galime matyti atviro proto mąstytojus, kurių sąmonės neužtemdo spekuliatyvios prielaidos.

Šiek tiek nukrypstant nuo pagrindinės šio straipsnio temos, norėčiau pabrėžti, kad atomizmo istorija ir panašūs mokslo praktikos epizodai kelia abejones dėl globalių epistemologinių požiūrių visų teorinių esybių atžvilgiu. Tai būtent tokie požiūriai, kaip globalus (grynas) instrumentalizmas, globalus empirizmas, toks kaip van Fraasseno konstruktyvusis empirizmas ar globalus mokslinis realizmas. Nematyti jokių šansų suformuluoti bendrus argumentus, kurie bent iš tolo prilygtų empiriniams argumentams, kuriuos už vienos ar kitos teorinės esybės egzistavimą formuluoja patys mokslininkai, t. y. pagrindiniai argumentai už mokslines teorijas pateikiami pačių mokslininkų, o ne humanitarų kabinetuose. Taigi kaip mokslinis realistas, labai pritarčiau tiems, kurie ragina ir realizmo nepaversti „viskas-arba-nieko“ pozicija.

Tęsiant šia kryptimi, štai dar kas svarbu paminėti dėl ginčų mokslo filosofijoje, į kuriuos dažnai mėgsta apeliuoti humanitariniai kritikai sakydami, kad patys mokslo filosofai niekaip negali sutarti dėl mokslinio metodo teorijos (beje, atkreipiu dėmesį į dar vieną pernelyg išnaudojamą terminą „teorija“, dažnai nebežinia ką reiškiantį): šie nesutarimai yra mokslo filosofų, o ne empirinių tyrinėtojų problema. Kaip tenka įsitikinti, metodologinė-filosofinė refleksija pasirodė esanti sunkus uždavinys, bet tai netiekia pagrindo sulyginti gamtamokslį ir prietarus. Svarbiausia yra tai, kad šie ginčai vyksta jau esančių tvirtai pagrįstų empirinių žinių kontekste. Be to, reali situacija neatrodo jau beviltiška filosofams – tik, ko gero, reikėtų atsakyti pagundos trumpu grakščiu sakiniu pagauti esminius mokslinio tyrinėjimo aspektus, taip pat atsakyti meilės spekuliatyvioms schemoms ir sumažinti tėviškų pamokymų, skirtų mokslininkams, skaičių. Čia sakau atsargiai „ko gero“, nes nederėtų uždėti jokių apriorinių apribojimų taip pat ir mokslo filosofijos tyrimams.

Kad nekiltų nesusipratimų, reikia pabrėžti šiuos dalykus: iš to, ką pasakiau, neseka, pirma, kad iš principo negalima suklysti, neseka, kad egzis-

¹¹ Cit. pagal Achinstein, P. 2002. „Is there a valid experimental argument for scientific realism?“, *The Journal of Philosophy*, 2: 471.

¹² Cit. pagal Gardner, M. 1979. „Realism and Instrumentalism in 19th-Century Atomism“, *Philosophy of Science*, 46: 23. Šis Gardnerio straipsnis yra labai naudinga metodologinė XIX amžiaus atomizmo analizė.

tuoja absoliučiai tikros žinios kokia nors mistine-filosofine absoliutumo prasme (nors seka, kad egzistuoja absoliučiai tikros žinios kasdiene absoliutumo prasme). Antra, neseka, kad mokslininkai viską žino, neseka, kad jei empirinis mokslas apie ką nors nekalba, tai šitai ir neegzistuoja; tiesiog galime neturėti empirinių duomenų šnekėti apie kai kuriuos dalykus. Jei koks mąstytojas atsėdęs turi kokią nors viziją, yra loginė galimybė, kad ta vizija turi realų pagrindą, bet jei kitiems nepavyksta išgyti tos vizijos, tai vėlgi nėra duomenų pradėti empirinį tyrimą. Čia be galo tinka metodologinė pastaba, kurią išsakė vienas rusų astronomas, kai jo paklausė „o kaip traktuoti NSO, t. y. neatpažintus skraidančius objektus?“, astronomas trumpai atsakė „taip ir traktuokite kaip **neatpažintus** skraidančius objektus“.¹³

Ugdant kritiškumą, kuriuo siekiama pagerinti savo įsitikinimus (o ne kritiškumą, kurio tikslas visada sakyti „ne“), empirinis įsitikinimų pagrindimas yra svarbus štai kokių aspektu: pačią įsitikinimų kritikavimo idėją žmogus vaikystėje įvaldo mokydamasis panaudoti empirinius duomenis – taip gimsta alternatyvaus požiūrio pagrindimas, nukreiptas prieš aklą spėliojimą, fantazavimą, autoritetą. Pradedama elementariuose buitiniuose kontekstuose: pvz., pasiremdamas stebėjimo duomenimis, prieš spėliojantį autoritetą vaikas gali pagrįsti savo nuomonę apie tai, kad spintoje nėra pelės, nepaisant iš ten sklindančių garsų (mat priešingai negu senasis autoritetas, jaunasis smalsuolis **apžiūrėjo** spintą iš vidaus); toliau iš patyrimo daug išmokstama apie įvairių medžiagų skirtingą elgesį įvairiose aplinkybėse ir t. t. Taip išmokus panaudoti stebėjimo duomenis padedamas sėkmingas pagrindas pereiti prie empirinio mokslo. Todėl pirmosiose gamtos pažinimo pamokose nekyla didesnių bendrų problemų dėl empirinių duomenų panaudojimo, nors išmokstama kūrybiškiau juos panaudoti.

Dabar grįžkime prie straipsnio pradžioje minėtų epistemologinių lygintojų, kurie nepagrįstai ant to pačio epistemologinio pagrindo sudeda ir empirines žinias, ir įvairias spekuliacijas. Kol tokios egzotiškos pažiūros skelbiamos uždaruose rateliuose, nėra pagrindo intelektualiniam nerimui, bet kai jos, plisdamos į pasaulį, pradeda dalyvauti formuojant švietimo organizavimą, veikia akademinis standartus ir t. t., tada verta pakalbėti ir apie pasekmes. Bendrai kalbant, reliatyvistai-lygintojai skatina episteminių nihilizmą (čia sutinku su Ernestu Gellneriu¹⁴) tuo sukeldami nepageidautinas (galbūt net jų pačių požiūriu) intelektualines ir socialines pasekmes.

Turint omenyje įsitikinimų „sulyginimą“, neturėtų stebinti akademinų standartų lygis kai kuriose srityse. Apie Alano Sokalo pokštą¹⁵, parodžiusį ak-

¹³ Ši metodologinė pastaba buvo išsakyta televizijoje mokslo populiarinimo laidos, skirtos vaikams, metu. Deja, neprisimenu astronomo pavardės.

¹⁴ Gellner, E. 1993. *Postmodernizmas, protas ir religija*. Vilnius: Prada, p. 108.

¹⁵ Apie tai trumpai rašiau, žr. Adomonis, E. 1999. „Prieš episteminių reliatyvizmą“, Putinaitė, N. (sud.). *Tradicija ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Vilnius: Aidai, p. 11–23.

ademinius standartus kultūros studijose, jau turbūt visi žino. Vėliau Sokalas kartu su Jeanu Bricmontu išleido knygą¹⁶, kurioje surinko daugybę pavyzdžių iš postmodernistinių tekstų, kuriuose iki absurdo piktnaudžiaujama moksliniais pavyzdžiais. Ypatingo žavesio turi Luce Irigaray mintis apie lygties $E = mc^2$ seksualinį užtaisą ar Bruno Latouro tekstas, kuriame jis remdamasis socialinėmis-konstruktivistinėmis idėjomis, berods, pasiryžęs neigti, kad faronas Ramzis II galėjęs mirti nuo tuberkuliozės bakterijos (mat šią bakteriją tik 1882 metais atrado Robertas Kochas).¹⁷

Dažnai reliatyvistai-lygintojai pradeda kaip radikalūs kritikai, teigiantys, kad jų misija yra kritiškumo, atviro proto ugdymas, kova su provincializmu ir pan. Kaip pasakė reliatyvizmui neabejingas Cliffordas Geertzas, „iš to, kas vyksta pasaulyje, provincializmas man kelia tikrai didesnę rūpestį“ (turėdamas omenyje provincializmo didesnę pavojų nei reliatyvizmas).¹⁸ Be to, atrodo, kad bent vienas iš reliatyvistinio lyginimo motyvų yra utopinės-humanitarinės vizijos. Tai gerai pastebima Feyerabendio atveju: vis radikalėdamas kultūrinio reliatyvizmo kryptimi, jis reliatyvizmą apibūdino kaip protinę ir humanišką poziciją¹⁹: atrodytų, kad reliatyvizmas išspręstų konfliktuojančių įsitikinimų problemą ir vestų į laisvę.

Nuoseklus rezultatas vargiai tiek daug žadantis – tai veikiau virstų kritiškumo kapinėmis: jei visi požiūriai yra reliatyvūs, jei jie turi vienodą epistemologinį pagrindą, tai kur yra kritinės minties vieta? Juk kritiškumas siekiant žinių reikalauja, kad būtų tam tikri duomenys (*evidence*), kurių atžvilgiu ir galima kritikuoti įvairius požiūrius. Kritiškumas reikalautų kam nors pasakyti „ne“, o kaip jūs sakysite „ne“, jei visi stovime ant to pačio epistemologinio pagrindo. Apie argumentavimą ir įtikinėjimą irgi nėra ko kalbėti, jei kiekvienas gali apeliuoti į savo vertinimo kriterijus. Tai kam palikti savo provincialumą, jei tas kitas nieko epistemologiškai vertingesnio negali pasiūlyti? Kas kliudo tokiomis sąlygomis judėti link dogmatizmo ir intelektualinio uždaro, o ne prie laisvės? Taigi kiekvienas galėtų dogmatiškai teigti savo „taip“, nepaisydamas jokių įtikinėjimų. Ir nederėtų tikėtis, kad dogmatiškasis „taip“ būtinai bus neprovincialus, taikus ir gerbiantis kitus ar savus.

Tai nėra tik hipotetiniai nuogaštavimai. Vis daugiau pasirodo duomenų, kaip reliatyvistinės multikultūrinės idėjos Trečiajame pasaulyje tiesiogiai prisideda kaip tik prie provincialumo didinimo, o ne mažinimo. Štai indų mikrobiologė ir filosofė Meera Nanda buvo viena pirmųjų, kuri

¹⁶ Sokal, A.; Bricmont, J. 1998. *Intellectual Impostures*. London: Profile Books (kitas šios knygos pavadinimas „*Fashionable Nonsense*“.)

¹⁷ Ibid, p. 88–89.

¹⁸ Geertz, C. 1984. „Distinguished Lecture: Anti Anti-Relativism“, *American Anthropologist*, Vol. 86(2): 263–277.

¹⁹ Feyerabend, P. 1987. *Farewell to Reason*. London and New York: Verso, p. 13.

konkrečiais pavyzdžiais, ypač Indijos atveju, parodo, kaip reliatyvistinę mokslo kritiką perima radikalūs vietiniai *status quo* gynėjai visose srityse. Nanda tai nedviprasmiškai įvardija kaip „lokalių tironijų augimą“ ir „intelektualinį apartheidą“, kai skatinama užsidaryti savo kultūroje ir kurti savo alternatyvų (patriotinių) mokslą bei socialinę tvarką, paprasčiau kalbant, kiekvienas bandymas pakeisti „liaudies praktikas“ traktuojamas kaip išdavystė.²⁰ Vargu ar Feyerabendas būtų sužavėtas tuo, kad tokia kontekste nėra jokios kalbos, pavyzdžiui, apie kastų sistemos kritiką. Tuo labiau, kad jau seniai yra žinoma daugybė „liaudies praktikų“, kurios ypač turėtų kelti nerimą, tarkime, reliatyvizuojančioms feministėms, pvz., įvairūs apipjaustymai, žiaurūs nuotakų grobimai arba paprotys Nepale kartą maždaug per mėnesį kelioms dienoms uždaryti moteris į tvartą. Beje, dar pabrėšiu, kad Meeros Nandos pavyzdžiai bent jau padarė įspūdį vienam lygintojui Steve'ui Fulleriui, kuris pastebėjo, jog vertėtų susimąstyti dėl „postmodernizmo politiškai reakcingų pasekmių“.²¹ Gal tikrai bus susimąstyta.

Kultūriniai reliatyvistai turėtų prisiminti, kad taip gerbiamos Rytų civilizacijos faktiškai perėmė Vakarų gamtamokslį kartu neatsisakydamos daugelio savo tradicijų. Ir čia kalbama ne tik apie taikomąjį, be ir apie fundamentalųjį mokslą. Tuo jie parodė, kad aiškiai suvokė, kur yra „vietiniai žinojimai“, kur universalios žinios. Vargu ar humanitarinė žmonių kokybė pakiltų, jei naujosios multikultūrinės idėjos pradėtų žlugdyti mokslinį raštingumą.

Norėčiau pabaigti šia taiklia Henri Poincaré mintimi, nepalankia epistemologiniams lygintojams: „Abejoti viskuo ar viskuo tikėti – tai du vienodai patogūs sprendimai; ir vienas, ir kitas išvaduoja mus nuo mąstymo“.²²

*Gauta 2005 10 13
Priimta 2005 11 24*

LITERATŪRA

1. Achinstein, P. 2002. „Is there a valid experimental argument for scientific realism?, *The Journal of Philosophy* 2: 470–495.
2. Adomonis, E. 1999. „Prieš episteminių reliatyvizmą“, Putinaitė, N. (sud.). *Tradicija ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Vilnius: Aidai.
3. Cartwright, N. 1983. *How the Laws of Physics Lie*. Oxford: Oxford University Press.
4. Chalmers, A. F. 1999. *What Is This Thing Called Science?* 3rd ed. Indianapolis / Cambridge: Hackett.
5. Feyerabend, P. 1980. *Against Method*. London: Verso.
6. Feyerabend, P. 1987. *Farewell to Reason*. London and New York: Verso.

²⁰ Nanda, M. 1998. „The Epistemic Charity of the Social Constructivist Critics of Science and Why the Third World Should Refuse the Offer“, Koertge, N. (ed.). *A House Built on Sand: Exposing Postmodernist Myths About Science*. New York and Oxford: Oxford University Press; Nanda, M. 2003. *Prophets Facing Backward: Postmodern Critiques of Science and Hindu Nationalism in India*. Rutgers University Press.

²¹ Šiuos Fullerio žodžius randame ant knygos Nanda, M. *Prophets Facing...* viršelio.

²² Poincaré, H. 1905. *Science and Hypothesis*. London: Walter Scott Publishing, p. xxii.

7. Gardner, M. 1979. „Realism and Instrumentalism in 19th-Century Atomism“, *Philosophy of Science* 46: 1–34.
8. Geertz, C. 1984. „Distinguished Lecture: Anti Anti-Relativism“, *American Anthropologist* 86(2): 263–277.
9. Gellner, E. 1993. *Postmodernizmas, protas ir religija*. Vilnius: Pradai.
10. Grice, H. P.; Strawson, P. F. 1965. „In Defence of a Dogma“, Nagel, E. and Brandt, R. B. (eds.). *Meaning and Knowledge*. New York: Harcourt, Brace World, Inc.
11. Haack, S. 2003. *Defending Science – Within Reason: Between Scientism and Cynicism*. New York: Prometheus Books.
12. Harding, S. 1991. *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Ithaca: Cornell University Press.
13. Nanda, M. 1998. „The Epistemic Charity of the Social Constructivist Critics of Science and Why the Third World Should Refuse the Offer“, N. Koertge (ed.). *A House Built on Sand: Exposing Postmodernist Myths About Science*. New York and Oxford: Oxford University Press.
14. Nanda, M. 2003. *Prophets Facing Backward: Postmodern Critiques of Science and Hindu Nationalism in India*. Rutgers University Press.
15. Poincaré, H. 1905. *Science and Hypothesis*. London: Walter Scott Publishing.
16. Rorty, R. 1982. *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
17. Sokal, A.; Bricmont, J. 1998. *Intellectual Impostures*. London: Profile Books.

Edmundas Adomonis
ON THE IMPORTANCE OF DEMARCATION
OF EMPIRICALLY JUSTIFIED KNOWLEDGE

SUMMARY

Modern relativists or levellers (to borrow Alan Chalmers' catchphrase) try to deny the special epistemic status of empirical knowledge, so as a result one finds empirical science, local beliefs, pseudoscientific speculations and supersaturation on the same epistemological footing. In this article, I argue that this is an erroneous position that neglects differences of fundamental importance in the knowledge-seeking enterprise, namely, that there are plenty of extremely well justified empirical regularities. The relativistic global critique obscures the fact that metascientific reflection is done in the context of empirically justified knowledge with no means to question the validity of empirical regularities. Moreover, the relativistic critique encourages epistemic nihilism which, contrary to the expectations of relativists, leads to intellectual provincialism and is harmful to critical thinking.

KEY WORDS: epistemic relativism, empirically justified knowledge.